

RC “1. jun” i inkluzivni principi

DECA SA AUTIZMOM

- *Autizam* je neurorazvojna smetnja koju karakterišu značajne poteškoće u oblasti recipročnih socijalnih interakcija i obrazaca komunikacije, ograničen, stereotipan i repetitivan repertoar ponašanja, interesovanja i aktivnosti.
- Simptomi iz spektra autizma se zapažaju u ranom djetinjstvu i dominantno ogledaju u teškoćama međuljudskih odnosa, razvoja jezika i govora, interesovanja, aktivnosti, imaginacije i kreativne igre i sl.

Neurobiološka osnovu, tj. specifični neurohemijski proces

Smetnje iz spektra autizma posmatraju se u odnosu na vještine komunikacije, socijalnu interakciju, prisustvo stereotipnih ponašanja, interesa i aktivnosti. Iako je svako dijete s autizmom jedinstveno i posebno, važne su karakteristike: Komuniciranja, interakcije, neobičnog ponašanja, učenja.

Prema DSM-V smetnje iz spektra autizma obuhvataju: 1) Autizam, 2) Aspergerov sindrom i 3) Nespecifični razvojno-pervazivni poremećaj (NRPP).

DSM-IV

- Poremećaj socijalnih interakcija
- Poremećaj komunikacije
- Stereotipni obrasci ponašanja

DSM-V

- Socijalno-komunikacioni deficiti
- Stereotipno ponašanje

A) Deficit u socijalnoj komunikaciji i socijalnim interakcijama koji se u ogledaju u:

Deficit u socijalno-emocionalnoj uzajamnosti

Npr. Oskudna podjela interesa, osjećaja ili afekata, do izostanka započinjanja socijalnih interakcija ili odgovora na njih

Deficit u neverbalnom komunikacijskom ponašanju u socijalnim interakcijama

Od slabo integrisane verbalne i neverbalne komunikacije do po pravilu izostanak u kontaktu očima i govoru tijela ili deficita u korišćenju i razumijevanju gesta ili do potpunog izostanka facijalnog izražavanja neverbalne komunikacije

Deficit u uspostavljanju, održavanju i razumijevanju odnosa

Npr. Od teškoća prilagođavanja ponašanja u različitim kontekstima do teškoća u podjeli imaginativne igre ili sklapanja prijateljstava ili do nepostojanja interesa za vršnjake

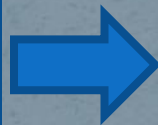
B) Ograničeni ponavljajući obrasci ponašanja, interesa i aktivnosti koje se uočavaju

Stereotipni ponavljajući motorički pokreti

Ređanje igrački, lupkanje predmeta, eholalija, idiosinkratičke fraze

Insistiranje na istovjetnosti, nefleksibilnost u rutinama ili ritualni obrasci verbalnog ili neverbalnog ponašanja

Uznemirenost na male promjene, rigidni obrasci mišljenja, istovjetnost u rutinama kretanja, izbor u hrani...

Jako ograničeni kruti interesi koji su upadljivi po intenzitetu ili fokusu

Npr. Snažna zaokupljenost neobičnim predmetima, pretjerano suženi ili perseverirani interesi

Preosjetljivost ili premala osjetljivost na senzorne podražaje ili neobičan interes za senzorne aspekte okoline

preosjetljivost na specifične zvukove ili konzistenciju, pretjerano njušenje ili dodirivanje predmeta, vidna fascinacija svjetlima ili pokretom

Karakteristike autizma

- Karakteristike komunikacije
- Karakteristike ponašanja
- Karakteristike učenja
- Karakteristike pažnje

Karakteristike komunikacije

- Prisutne govorno-jezičke teškoće i teškoće u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji. (narušeno razumijevanje i ekspresivni govor).Govor je konkretan, određen je sada i ovdje situacijom.
- Spontani govor i ako se javi, gramatički nije ispravan, oskudan je i nezreo za kalendarski uzrast.
- Izostanak emocija u govoru. _____ ● _____

Teškoće u neverbalnoj komunikaciji:.

- neprimjeren izraz lica
- neuobičajena upotreba gesta i mimike
- izostanak kontakta očima
- neobični položaj tijela
- pomanjkanje uzajamnog ili zajedničkog fokusiranja pažnje

Karakteristike ponašanja

- Zaokupljenost jednim ili više stereotipnih ili restriktivnih modela interesa koja je neočekivanog intenziteta (slaganje predmeta u besmislen niz)
- Uočljiva nefleksibilna priklanjaња specifičnim, nefunkcionalnim rutinama i ritualima (isti put od kuće do škole)
- Stereotipni i repetitivni motorički manirizmi (skakutanje, pucketanje prstima, lepršanje)
- Trajna zaokupljenost djelovima predmeta (uočavanje samo točkova na prevoznim sredstvima)

Karakteristike učenja i pažnje

- Nefleksibilnost i rigidnost misaonog procesa, teškoće u kreativnosti, zakašnjelost ili odsustvo imaginacije, teškoće u razlikovanju imaginarnog od stvarnog itd.
- Može se uočiti jednokanalna pažnja, kognitivne razlike, teškoće u učenju: učenje teče nejednako, s regresijama, platoima i iznenadnim napretkom, teškoće u sintezi informacija i povezivanju, u praćenju, planiranju i sl.
- U kognitivnoj sferi se primjećuje nivo konkretnog mišljenja što na pojavnim nivou stvara impresiju da sve tumače i prihvataju „bukvalno“.

Preporuke

- Najbolji vid učenja je putem vizuelnog prikaza sadržaja
- Ne miješati čulne modalitete preko kojih se prikazuje sadržaj
- Složene zadatke podijeliti na konkretne radnje, apstraktne pojmove prikazati putem konkretnih prikaza uz što više vizualizacije
- Otkloniti sve distraktore (hipervigilna pažnja)
- Organizovati učenje kroz rasporede
- Primjena praktično usvojenih znanja u životnim situacijama (funkcionalno učenje)

Preporuke

- U radu sa decom s autizmom primjenjuju se pristupi zasnovani na organizovanosti, osmišljenosti, usmjerenosti, svrhovitosti, funkcionalnosti.
- Zbog toga u radu s decom s autizmom dominiraju vizuelni pristupi, komunikacija uz pomoć sličica, strukturisano podučavanje, modifikovanje ponašanja i dr.
- Najdjelotvornije su vizuelne aktivnosti organizovane u rasporedu. Vizuelna pomagala i simboli se prema složenosti nižu od jednostavnih i konkretnih do apstraktnih. Mogu imati formu stvarnog predmeta ili situacije, crno-bijele ili slike (fotografije) u boji, grafičkog simbola.

Pristupi

- U radu sa decom sa autizmom koriste se specijalizovane metode kao što su PECS, ABA, TEACH metod, floor time i dr.
- Većina metoda bazira se na bihevioralnom modelu učenja koji se zasniva na potkrepljenju pozitivnih obrazaca ponašanja (klasično uslovljavanje, instrumentalno učenje, učenje po modelu) i vizuelnog prikaza sadržaja.
- Sve metode imaju jasne principe rada i strukturu koju je potrebno sprovesti u radu.

PECS

- Picture Exchange Communication System (PECS) je sistem korišćenja komunikacijskih sličica. Kada dijete nešto želi, ono daje sličicu svom „sagovorniku“
- Prva faza u primjeni PECS-a odlikuje se time što se odredi predmet koji dijete voli i koji će se kasnije koristiti kao stimulator. To mogu biti slaktiši, različite igračke itd.
- U okviru druge faze se inicijalizuje samostalnost. S detetom se vježba korišćenje „komunikacijske knjige“ preko koje ono izražava što želi i realizuje kontakt.
- U okviru treće faze se dodatno učvršćuje sposobnost razlikovanja slika.
- U četvrtoj fazi se uspostavlja struktura rečenice. Dijete bira više slika/simbola, stavlja ih na „komunikacijsku“ knjigu, formira rečenice i ostvaruje komunikaciju.
- U petoj fazi se postiže sposobnost deteta da odgovori. U šestoj fazi se učvršćuje spontano odgovaranje.

ABA

- Primijenjena analiza ponašanja (ABA) je mješavina psiholoških i obrazovnih tehnika koje su prilagođene potrebama djeteta i utiče na mijenjanje ponašanja. ABA podrazumijeva upotrebu bihevioralnih metoda - u strukturisanim i nestrukturiranim situacijama
- Koristi se principima po kojima se odvija proces učenja, poput pozitivnog potkrepljenja. Kada je ponašanje praćeno nekom vrstom nagrade, vjerovatnije je da će se ono i ponoviti. Povećava se broj korisnih i smanjuju nepoželjna ponašanja.
- Nagrade, kao što su tapšanje, grljenje, poljubac ili slatkiši, se postepeno izostavljaju s djetetovim napredovanjem. Uputstva su jednostavna, kratka, jasna i razumljiva. Pravila se poštuju dosljedno bez odstupanja.
- Pomagala mogu biti verbalna (*Uzmi loptu.*); fizička (*uzimanje djeteta za ruku i stavljanje lopte u ruku*); gestikulaciona (*pokazivanje lopte*); poziciona (*postavljanje lopte blizu djeteta*) ili modelirana (*demonstracija odgovora kako bi dijete oponašalo*).

TEACCH, SPEPP

- TEACCH je skraćenica za program usluga za decu s autizmom i sličnim smetnjama u razvoju. Program predstavlja strukturisano podučavanje, bazirano na tome da deca s autizmom uče vizuelno. Zasniva se na jasnoj fizičkoj strukturi koja detetu daje vizuelne granice. Vizuelna uputstva mu obezbjeđuju organizaciju i jasnoću i ukazuju: što i do kad da radi; što je sljedeće.
- SPEPP (eng. SPELL) je skraćenica za strukturu, pozitivne pristupe i očekivanja, empatiju, prilagođavanje i povezanost. Ovaj pristup koristi rutine, raspored, vizuelna pomagala. Govori o tome da je važna empatija; da treba razumjeti potrebe; sagledati razlog za određeno ponašanje; komunicirati jednostavno.

Društvene priče

- Uz pomoć tzv. *društvenih priča* деца s autizmom se poučavaju socijalnim vještinama. Društvene priče se pišu za određenu situaciju pojedinog učenika. One slikovito, uz pomoć opšte prihvaćenih pravila i uputstava, pomažu detetu da se bolje snalazi u socijalnim situacijama. Društvene priče opisuju interakcije, situacije, ponašanja, vještine i sl.
- Napisane su na osnovu nekoliko tipova rečenica na način koji je detetu blizak i razumljiv tačno i objektivno odgovara na pitanja: *Đe se situacija dešava? Ko je u njoj? Što se dešava? Zašto se dešava?*, nude model ponašanja u određenoj situaciji, **naglašavaju opšte vrijednosti** i važnost poruke koja će detetu obezbijediti sigurnost, identifikujte ko može da pomogne osobi u određenoj situaciji i sl.

Instrukcije za nastavni proces - 1

- Ukloniti sve distraktore.
- Primijeniti demonstriranje, vizualizaciju, simbolizaciju, strukturisan dan, raspored, pravila, upravljanje ponašanjem
- Učionica treba da bude dobro osvijetljena.
- Prvo upoznati dijete sa učionicom – prostorom u kojem boravi.
- Dijete treba da sjedi u prvoj klupi udaljen od prozora.
- Na zidu treba da bude okočen njegov dnevni raspored časova.
- U odjeljenju treba da bude manja grupa učenika.
- Materijal za rad pripremiti prije časa i staviti u odgovarajuću kutiju označeno sa slikom tog predmeta.

Instrukcije za nastavni proces - 2

- Davati jasna uputstva i navodi će i što treba da radi - provjerava da li dijete razumije
- Vizuelni raspored se može odnositi na dio dana ili cijeli dan. Uobičajene aktivnosti djeteta razloži na manje cjeline ili aktivnosti. Koristi simbole fotografije koje predstavljaju aktivnosti. Nalijepi fotografije/simbole pomoću čička ili ljepila na karton ili drugu podlogu, onim redom kojim se aktivnosti odvijaju tokom dana.
- Prije korišćenja vizuelnog rasporeda treba pokazati simbol i imenovati aktivnost neposredno uoči same aktivnosti (slika + imenovanje + aktivnost).
- Pokazati aktivnost koja slijedi na osnovu slike (fotografije) koje označavaju radne aktivnosti. Pokazati i predmet koji će se koristiti za narednu aktivnost.
- Pravovremena obavještenja o promjenama aktivnosti
- Kada učenik završi zadate aktivnosti omogućiti nagradu
- dopustiti mu da se prošeta po učionici.
- Ukazivati i potvrđivati dozvoljeno/nedozvoljeno ponašanje - koristi nagrađivanje i ohrabrivanje, umanjuje anksioznost

Instrukcije za nastavni proces - 3

- Složene zadatke podijeliti na jednostavne konkretne radnje.
- Dijete uvoditi u grupne aktivnosti na vještinama ali vodeći računa da je njegov zadatak jasan i jednostavan, da dijete zna šta treba uraditi i ima to već savladano.
- Zahtjeve prikazati vizuelno.
- Uvijek se u istim situacijama obraćati na isti način – jednostavnim i preciznim rječnikom bez metafora, asocijacija i sl.

Instrukcije za nastavni proces - 4

- Ne koristiti sinonime u obraćanju, jasno reći djetetu šta se od njega očekuje da uradi i pratiti vizuelnom uspostavljenom komunikacijom – simbol, fotografija.
- U obraćanju ne koristiti negaciju.
- U obraćanju gledati dijete u oči, osigurati da vas sluša i iznijeti mu zahtjev na što jednostavniji način.
- Ukoliko dijete nije razumjelo pokazati mu ponašajno šta se od njega očekuje.

Instrukcije za nastavni proces - 5

- Pri učenju novog pružiti podršku drugog lica – asistenta koja se može kretati od potpune fizičke podrške do verbalne podrške.
- Nakon naučene radnje udaljiti se od djeteta i pustiti ga da samostalno završi zadatak.
- Ignorirati nepoželjna ponašanja (vokalno oglašavanje, stereotipne radnje).
- Učiti dijete praktičnim znanjima i funkcionalnom učenju.

Instrukcije za nastavni proces - 6

- Predmeti su jednostavni, a pomagala konkretnog oblika.
- Označavanjem predmeta se pomaže detetu da razumije organizaciju okruženja, podstiče primjereno ponašanje.
- Aktivnosti se sistematizuju kroz dnevne, konkretne rasporede, liste za provjeru aktivnosti, piktografe za učenje informacija, planere i ploče s izborom aktivnosti.
- Prepoznati okidače koji izazivaju nemir i ispoljavanje bijesa.
- Koristiti tzv. „mirni kutak“. Da tamo ide kada je ljut, bijesan.
- Odrediti predmet na koji fizički može da usmjeri nemir kao što je neki jastuk, plišana igračka i sl. Može i kroz pisanje, crtanje da ispolji nezadovoljstvo.

Resursni centri - ekspoziture

- Određeni članovi koji će činiti tim ekspoziture resursnog centra, podjela poslova
- Ko, kada, što radi:
- savjetodavno i konsultativno, ko je zadužen za promociju, ko za tematske radionice iz domena ekspoziture, savjetodavne, informativne aktivnosti
- Radionice s decom u školi: prihvatanje različitosti, inkluzivna kultura i sl.
- Radionice za nastavnike i roditelje

INTELEKTUALNE SMETNJE

- *Razlikuju se:*
- *đeca sa lakim intelektualnim smetnjama koja imaju umanjene intelektualne sposobnosti za učenje i izvođenje vještina, snalaženje u rješavanju jednostavnih problema i mogu se osposobiti na osnovu rutinskih vještina za jednostavne poslove i samostalan socijalni život.*
- *đeca sa umjerenim intelektualnim smetnjama koja imaju intelektualne sposobnost da usvoje osnove čitanja, pisanja, razviju vještine osnovnog samozbrinjavanja, i mogu se osposobiti za jednostavne, praktične, rutinske i poznate poslove, pod stalnim i neposrednim nadzorom.*

- *Đeca sa težim intelektualnim smetnjama koja imaju veoma umanjene intelektualne sposobnosti za učenje, otežano realizuju svakodnevne životne potrebe i mogu se osposobiti za najjednostavnije radnje, znanja i vještina neophodne za svakodnevni život uz pomoć i/ili nadgledanje.*
- *Đeca sa teškim intelektualnim smetnjama koja imaju jako umanjene intelektualne sposobnostima za izvršavanje intelektualnih aktivnosti i teško mogu realizovati svakodnevne životne potrebe, pa im je potrebno razvijati vještine potrebne za životne interakcije uz njegu, nadzor i pomoć od strane drugog lica.*

Lake smetnje u intelektualnom razvoju

- Bez uočljivih fizičkih karakteristika. Prvi znaci blagog zaostajanja u razvoju često se uočavaju tek u predškolskom periodu / razvoj kognitivnih sposobnosti, socijalizacije, komunikacije i koordinacije muskulature je blago usporen.
- Na školskom uzrastu mogu napredovati u akademskim vještinama uz prilagođavanje sadržaja, metoda i sredstava. Mogu se socijalizovati, profesionalno usmjeravati i osposobljavati za praktične vještine.

Kognitivno funkcionisanje

- Zadržavaju se na stadijumu konkretnih operacija u mišljenju, ne dosežu nivo formalnih operacija koji karakterišu apstrakcije u mišljenju.
- Za složenije zahtjeve neophodno je uvježbavanje.
- Dugoročno pamćenje je očuvano, teškoće se javljaju u procesu kratkoročnog pamćenja najčešće zbog neodgovarajućih strategija upamćivanja (loše povezivanju novog znanja sa stečenim iskustvom).
- Bazična pažnja je očuvana. Smetnje pažnje se ogledaju u kratkotrajnosti, smanjenoj selektivnosti i teškoćama u domenu voljne pažnje.
- Učenje posmatranjem (učenje po modelu) je efikasno

Govorno-jezičke sposobnosti

- Često su prisutne smetnje auditivne diskriminacije, ograničenja rečnika, loša gramatička i sintaksična struktura govora, nepravilan razvoj govornih organa, nepravilan izgovor glasova.
- Koriste riječi koje su u funkciji konkretnih objekata i relacija.
- Nedovoljna senzomotorna iskustva vode nedograđenosti pojmova pa ih treba obogatiti u radu sa decom.

Uspostavljanje odnosa

- Uspostaviti pozitivan, dobronamjieran odnos, pohvaliti trud koji ulaže, postaviti dogovore u radu kako bi imao jasniju strukturu rada;
- motivacioni plan (razrađen sistem podsticajnih postupaka i aktivnosti sa ciljem jačanja interesa, volje i želje učenika za provođenje planiranog rada).
- Podsticati pozitivnu vršnjačku interakciju

Preporuke

- Pomoći učeniku da upozna prostor kako bi se u prostoru sigurno osjećao;
- Odrediti mjesto u razredu sa koga najbolje može da vidi i nastavna sredstva koja će se koristiti i tako da je moguće primjereno uključivanje u rad, praćenje učenikove aktivnosti i samostalog rada, te kontrola rada;
- Prilagođavati problemske sadržaje, didaktičko-metodičke postupke, zahtjeve i sredstva u radu skladno sposobnostima učenika;
- Omogućiti češće pauze za odmor.

Preporuke za rad

- Usvajanje manjeg broja činjenica i generalizacija, bez apstrakcija;
- Sadržaje učenja približiti na očigledan i jednostavan način, bez suvišnih detalja, povezivati s svakodnevnim životom učenika i mogućnostima njihove primjene;
- Sadržaje teorijskog tipa prirediti isticanjem / sažimanjem bitnog uz semantičko pojednostavljivanje; zadatke za samostalan rad dati u skladu s tekstom ponuđenim za učenje;
- Omogućiti duže vrijeme za rad, vježbanje
- Obavezno više puta ponavljanje bitnih dijelova sadržaja uz češću provjeru njihovog razumijevanja.

Preporuke za rad

- Složene pojmove, zadatke, procese, radnje, logički razložiti i savladavati po koracima, a zatim udružiti u sadržajnu cjelinu;
- Učenika uvoditi samo u jednostavne praktične zadatke, postupno, uz jasna obrazlaganja;
- Samostalan rad temeljiti na dobro izvježbanim i shvaćenim primjerima;
- U tekstu označiti ono što je bitno, tekst sažeti i/ili pojednostaviti u smislu upotrebe poznatih riječi i kraćih rečenica, dati smjernice za rad (plan), izrađivati kognitivne mape, koristiti očiglednu podršku.

Prepopruke za rad

- Pomoći u aktivnostima koje može da izvede uz malu pomoć ili ga oslobodi onih koje ne može nikako da izvede;
- **NE** koristiti: podebljana (bold), istaknuta (highlighted) slova, kosa slova (italic) i podcrtani (underline) tekst, veličina slova treba biti minimalno 14 pt
- Razdijeliti radni materijal u manje cjeline i organizovati ga pomoću numeričkog/ znakovnog nabrajanja u odvojenim redovima
- Pripremiti uvećani format papira –omogućiti pisanje na većem formatu
- Raditi uz navođenje, jasna uputstva, demonstraciju, dati mogućnost odabira jednog tačnog odgovora između više ponuđenih ili sa opcijama da/ne
- Dati dodatno vrijeme;
- Pravovremena obavještenja o promjenama ili potrebi za promjenama aktivnosti

Metode i postupci

- Metoda demonstracije, crtanja i praktičkog rada pri pojašnjavanju apstraktnih i složenih pojmova
- Primjeniti kraće i razgovjetne rečenice usmjerene na bitno, uz slikovno predstavljanje sadržaja (crtež, slika, šema) potrebno je ponavljanje i češća provjera razumjevanja
- Količinu i složenost sadržaja uskladiti sa čitalačkim sposobnostima učenika , a ukoliko postoje teškoće pri čitanju, potrebno je primjereno uključivanje (čitanje na početku teksta, na početku odlomka) te korišćenje orijentira
- Omogućiti prepisivanje u djelovima ili mu istaći samo rečenice bitne za prepisivanje
- Izvoditi selekcionisano diktiranje
- Za samostalne pismene radove dati smjernice, a prije pisanja podsjetiti na osnovna pravopisna pravila, te oblike u kojim učenik najčešće griješi